

Het Asklepieion te Pergamon

Een 'therapeutisch centrum' in het teken van Asklepios, Orfeus en Narcissus

door drs I. E. I. M. van Eynde

Pergamon

Pergamon, gelegen aan de westkust van Turkije, momenteel vervallen tot een kleine provinciestad met enkele ruïnes, was tijdens het hellenisme (4e eeuw v. Chr. - 1e eeuw n. Chr.) één der schitterendste wereldcentra, een rivaal van Alexandrië en Antiochië. De stad ligt op een heuvel die 300 m hoog steil oprijst boven de kustvlakte tegenover het eiland Lesbos. De geschiedenis van Pergamon werd belangrijk tijdens en na de regering van Alexander de Grote. Deze had de grenzen van de Griekse wereld oostwaarts verlegd tot in Indië. Zijn generaals verdeelden zijn nalatenschap onder elkaar en stichtten dynastieën die min of meer roerig verliepen, totdat ze ten slotte werden opgeslokt door het Romeinse Rijk. Na de dood van Alexander kreeg de veldheer Lysimachus een groot gedeelte van Klein-Azië. Hij liet de stad Pergamon, in wier vesting hij een goudschat verborg, op indrukwekkende wijze verfraaien. Hoog op de berg lag de Acropolis, de tempels, het beroemde Zeus-altaar, de gymnasia, het theater en de paleizen. Het twintig meter hoge Zeus-altaar, door Johannes in de Openbaring de 'troon van Satan' genoemd, werd in de vorige eeuw door Duitse archeologen opgegraven en bevindt zich momenteel in het Berlijnse Pergamon-museum.

Het imperium van Pergamon, ontstaan in de derde eeuw v. Chr., was voor de hellenistische beschaving van enorme betekenis. Wetenschap en kunst, architectuur, urbanisme, industrie en handel, opvoeding en onderwijs, kwamen er tot zeer hoge bloei.

Tekenend voor de uitstraling van Pergamon was de vermaardheid van het Asklepieion, de tempel van Asklepios.

Asklepios

Asklepios was volgens de Griekse mythologie een zoon van Apollo en Korónis, dochter van de Thessalische koning Phlegyas. Korónis zou tijdens haar zwangerschap wegens ontrouw aan

Schrijver is klinisch psycholoog, verbonden aan het Socio-Therapeutisch Centrum van het Psychiatrisch Ziekenhuis 'Wolfheze' te Wolfheze.

Apollo door Artemis gedood zijn. Apollo wist echter toen haar lijk verbrand werd het kind uit de vlammen te redden. Asklepios kreeg later tot leermeester de centaur Chiron, die hem vooral in de heelkunde onderwees, zodat hij een beroemd geneesheer werd. Toen hij echter zelfs doden ging opwekken, wekte dit de jaloezie en naijver op van Pluto, de god der hel, die zijn koninkrijk zag leegstromen. Pluto bad Zeus een dergelijke ramp te voorkomen. Zeus werd geïrriteerd door het gedrag van Asklepios en bliksemde hem neer. Apollo wreekte zijn dood op de cyclopen die de bliksem hadden gesmeed. Hij werd de god van de genezing en geneeskunde. Asklepios is vermoedelijk een onderwereldgodheid, die in de gedaante van een slang werd vereerd. De eredienst schijnt zeer oud te zijn. Soms werd hij als mens voorgesteld met als attributen de staf en de slang. Hij heeft dan meestal een goedgezigt en draagt een brede baard. Homerus kent Asklepios niet als een godheid, doch als een voortreffelijk geneesheer. In de Ilias treedt Apollo op als god der geneeskunde. Eerst in de 6e eeuw v. Chr. is de sterke verbreiding van de cultus over de gehele Griekse wereld van Epidaurus uit begonnen.

Asklepieia waren tempels gewijd aan Asklepios en aan de geneeskunde. Het waren tempels, cultusplaatsen en ziekenhuizen. In Epidaurus, op het eiland Kos en sinds de hellenistische tijd in Pergamon, lagen de beroemdste heiligdommen. Later werd de dienst ook overgebracht naar Rome. Asklepios had er een tempel op het Tibereiland.

Het Asklepieion te Pergamon

Volgens een tekst uit de 4e eeuw v. Chr. werd het Asklepieion gesticht door een inwoner van Pergamon, die genezen werd van een beenfractuur in het Asklepieion van Epidaurus. De laatste opgravingen wijzen op de eerste bouw in de 4e eeuw v. Chr. De tempel werd reeds gebouwd vóór de bloeitijd van het imperium. De kleine rivier Selinos heeft een grote rol gespeeld in de geschiedenis van Pergamon. Het was de directe aanleiding tot de geografische situering van het Asklepieion.

Asklepieia werden meestal opgericht op heuvels of in de nabijheid van een bron met zuiver water, een thermale bron, in een beschermde vallei of dicht bij de zee. De Grieken schonken veel aandacht aan de harmonie tussen bouwwerken en het omringende natuurlijke landschap. Het ligt in een beschermde vallei. Het klimaat is 's zomers erg warm doch een voortdurende frisse wind maakt het dragelijk. Sinds vijftientig eeuwen stroomt water uit de bron. Een bron met warm water verzorgde indertijd de baden der patiënten. De vallei is omringd door kleine heuvels die 's winters de zwaarste stormen tegenhouden.

Er werd gestreefd naar een zo harmonieus mogelijk samenspel van ligging, klimaat, natuurlijke bronnen, landschap en architectonische vormgeving. Het Asklepieion bestond uit tempels, badinrichtingen, propylaeën, theater, bibliotheek, medische school,

etc. In 1929 werd het toevallig door een landbouwer ontdekt. Het gehele complex beslaat een oppervlakte van 1 km². Slechts een klein gedeelte is tot dusver volledig opgegraven: drie grote portieken, twee tempels, een binnenplaats en het theater.

Behandelingsmethode. Het Asklepieion te Pergamon werd beroemd om zijn unieke behandelingsmethode. Het was één der belangrijkste medische centra der toenmalige beschaafde wereld. Aan de ingang stond het opschrift: 'Hier treedt de dood niet binnen.' Men beweerde dat in de loop van verschillende eeuwen er geen enkele patiënt was overleden. De bloeitijd lag vooral tussen 200 v. Chr. en 200 n. Chr.

Gezien de grote reputatie lieten zich hier drie Romeinse keizers behandelen: Hadrianus in 123, Marcus Aurelius in 162 en Caracalla in 214. Zij hebben na hun genezing veel gedaan voor de verfraaiing van dit Asklepieion.

In de tweede eeuw n. Chr. heeft vooral de aanwezigheid van Claudius Galenus (130-200) het Asklepieion van Pergamon zijn grootste glorie geschonken. Galenus, geboren te Pergamon, studeerde te Izmir (Smyrna) en te Rome. Hij kwam terug te Pergamon, bleef er tot de komst van Marcus Aurelius en werd diens lijfarts. Hij stond bekend om zijn onuitstaanbaar karakter, waardoor hij geen leerlingen kon aantrekken. Hij had echter een enorme reputatie als geleerde zowel tijdens zijn leven als na zijn dood. Hij stierf te Rome rond 201 en werd te Pergamon begraven.

In tegenstelling tot de natuurwetenschappelijke methodes van Hippocrates te Kos, werd in Pergamon een soort 'psychotherapeutische' methode toegepast. Volgens Gerson J. Oz'el bestond de behandeling uit drie fasen: de incubatie, de psychotherapie en de convalescentie.

De architectuur van het Asklepieion weerspiegelt de behandelingsmethode. Het grote portiek waarlangs de zieken het Asklepieion binnen traden en verlieten, is één der mooiste en best bewaarde gedeelten. In het portiek werden inscripties der genezen patiënten opgehangen. Sommigen gaven ex-voto's, bronzen platen waarop het zieke orgaan afgebeeld stond. De rijken deden schenkingen of lieten het verhaal van hun genezing in marmer beitelen. Van dit alles ging voor de opgenomen patiënt een grote suggestieve kracht uit.

Bij de voorbereiding der eigenlijke behandeling nam het baden een grote plaats in. De baden hadden een religieuze en een psychologische betekenis. De opgenomen patiënt bracht een offer aan Asklepios en trad vervolgens de zaal der baden binnen. De zieke knielde neer in een leeg bad. Men vroeg hem te bidden opdat de goden hem het water der genezing zouden schenken. De zieke, geobserveerd door artsen, gaf zich over aan het gebed. Was de zieke volledig door het gebed gegrepen en achtten de artsen een genezing mogelijk, dan liet men het warme water binnenstromen. De zieke dacht dat de goden de genezing wilden, want het gebed was verhoord. Na de warme baden nam de patiënt soms

nog modderbaden. Na de baden dienden de patiënten een vaste tijd nuchter te blijven, mochten noch wijn drinken, noch eten. Deze incubatie-tijd kon soms dagenlang duren en ging vergezeld van liturgische plechtigheden, gebeden en offers waarvan de symbolische betekenis de verbeelding moesten prikkelen.

Na deze incubatie-periode volgde de eigenlijke 'psychotherapeutische methode'. Deze vond plaats in het Telesphoreion, de 'plaats waar men tot vervulling kwam'. Ook deze tempel had een therapeutische en een cultische functie. Het Telesphoreion verschilt volledig van andere Griekse en Romeinse tempels. Het is een ronde tempel, een 'tholos', bestaande uit een half-ondergrondse verdieping en bovenverdiepingen. Door middel van trappen binnen en buiten kwam men op de eerste verdieping. Daar bevonden zich de terrassen en zonnebaden, het standbeeld van de godheid. De patiënten konden het Telesphoreion slechts bereiken via de 'heilige tunnel', een onderaardse gang van 82 m lengte, gelegen onder de binnenhof. De gang werd verlicht vanuit de binnenhof door kleine openingen in het gewelf. 's Nachts werd de gang verlicht door kleine olielampjes. De patiënten die zich mochten laten behandelen in het Thelesphoreion werden rond elf uur of middernacht in de heilige tunnel gebracht. Zij werden door priester-artsen opgewacht. Deze waren gekleed in grote mantels die het gehele lichaam en gelaat bedekten.

Zij ondervroegen en observeerden de patiënt in deze omgeving en stelden een diagnose. Waarschijnlijk was het de bedoeling een atmosfeer te scheppen waarin de patiënten zich makkelijker overgaven aan mystieke vervoering en het occulte.

Drie dagen en drie nachten moesten de patiënten nuchter blijven opdat de goden zich over hen zouden kunnen ontfermen en hen het medicijn, nodig voor de genezing zouden laten kennen. De artsen hadden reeds tijdens de incubatie-periode gelegenheid gehad de patiënten uitvoerig te observeren. Zij kenden de ziekte en de remedie. Na drie dagen nuchter zijn en overgave aan gebed was de zieke zeer vatbaar voor suggestie. Tijdens de slaap kreeg de zieke de medicijn toegefluisterd in de droomkamer door een gat in de muur. De zieke dacht dat de goden zijn genezing wilden en hem het medicijn zouden toesturen. Het medicament bestond vooral uit honig en kruiden. Soms werden er bittere amandels en peper aan toegevoegd.

De patiënt, het medicijn kennende, haalde het 's anderendaags op in de farmacie. Door de suggesties tijdens de slaap werden de patiënten die sterk aan de goden geloofden, moreel gesterkt.

Waren de patiënten ongeneeslijk ziek dan lieten de artsen hen drie dagen en nachten vasten zonder iets toe te fluisteren. Hierna werd gevraagd of de goden hen de remedie hadden verteld. Daar het antwoord negatief was, concludeerden zij dat de goden hun genezing niet zagen, dat er niets aan te doen was. De priester-artsen wezen deze patiënten dan ook de deur.

In deze tempel paste men ook een 'shock-therapie' toe. Er waren ondergrondse 'shock-kamers' voorzien. Het waren zwarte kamers

waarin zich giftige slangen bevonden. De patiënt werd de kamer ingeleid. Na wenning aan de duisternis zag men de ogen van de bewegende slangen. De angst verwekte de shock.

Na afloop van de therapie werd gedacht aan de convalescentie. Aan deze fase werd evenveel zorg besteed als aan de vorige. Het was een geïntegreerd deel van de behandeling. Een groot gedeelte van het Asklepieion was hiervoor bestemd: theater, bibliotheek, bad- en sportruimtes. In de Oudheid had alleen het Asklepieion te Pergamon een eigen theater, plaats biedend aan 4.500 personen. Het theater was uitdrukking van de nieuwe ideeën over de behandeling. Het werd gebruikt ter verstrooiing van de zieken, voor de ontspanning van herstellenden en hun familie, voor het onderwijs en lezingen, zoals in de amphitheaters van onze universiteiten. Ook stond een grote bibliotheek ten dienste van de patiënten. Aan deze bibliotheek waren waarschijnlijk ook de studiezalen voor de geneeskundige academie verbonden.

Orfeus en Narcissus

Wij kwamen niet zonder enige aarzeling tot enkele bespiegelende kanttekeningen bij het hierboven geschilderd beeld van het Asklepieion. Ons dagelijks therapeutisch bezig zijn ligt zó ver van de wereld van Pergamon. Zo weinig is nog over deze wereld bekend. Zo veel lijkt in de publicaties hierover op vage amateuristische beschouwingen van archeologen. De cultus van Asklepios, de priesterartsen, de occulte therapieën. Het geheel lijkt wel een wazig schimmenspel. De goden zijn dood, de cultus is verdwenen, van de Asklepieia restten nog alleen enkele schrale ruïnes. De rationele technocraten der moderne gezondheidszorg kunnen bij dit alles slechts flauwtjes glimlachen.

Maar toch... Na een vermoeiend slenteren tussen deze ruïnes op een bloedhete middag in juli 1975 bleef een aantal impressies nawerken. Bachelard schreef ergens: 'Dans le règne de la pensée, l'imprudence est une méthode'. Deze uitspraak indachtig wagen wij ons toch aan enkele beschouwingen.

De tegenstelling tussen de therapeutische methodes van Pergamon en Kos is in feite een tegenstelling tussen een methodiek waarin de 'participatie' centraal staat en een methodiek waarin de distantie centraal staat (de natuurwetenschappelijke benadering). Deze tegenstelling bleef tot op de huidige dag in het therapeutisch handelen doorwerken: b.v. farmacotherapie versus relatie-therapie. De therapeutische methodes van Pergamon lagen nog niet in het verlengde van het natuurwetenschappelijk medisch denken, doch waren verankerd in de rijkdom der toenmalige culturele werkelijkheid. Hierdoor konden de eerste vormen van psychotherapie, weliswaar nog gekleurd door een mythisch-magisch wereldbeeld, gestalte krijgen. Eeuwen later zal de betrokkenheid op het irrationele van Romantische filosofen als Schelling en vooral Schopenhauer de weg vrijmaken voor de dieptepsycholo-

gie en de psychoanalyse.

Veel aandacht werd ook geschonken aan de relatie tussen milieu, architectuur en therapie. Kenmerkend hiervoor was de zorgvuldige wijze waarop het natuurlijk milieu waar de Asklepieia zouden worden gevestigd, werd uitgezocht. Vanuit het participierend denken was de therapie in Pergamon gericht op het creëren van een milieu waarin de totale mens zich kon ontplooiën: aandacht voor lichaamscultuur, baden, dans, muziek, theater, spel. Dit milieu werd in tegenstelling tot de rationele technocratie van het moderne ziekenhuis gekenmerkt door zijn 'geërotiseerd' karakter. Wij ontleen deze interpretatie aan Marcuses cultuurfilosofische studie 'Eros en cultuur'. Dit werk dat getuigt van een uitzonderlijke originaliteit biedt een theoretisch fundament voor een kritiek op de repressiviteit der huidige cultuur, waartoe ook de medische centra behoren. Marcuse gaat uit van de Freudiaanse these dat de beschaving berust op de blijvende onderdrukking van de menselijke driften, op een opoffering en omschakeling van de libido, op een onderdrukking van het 'lustprincipe'. 'Eros en cultuur' is een kritiek van het traditioneel Westerse denken, beheerst door de 'repressieve rede'. Het realiteitsprincipe dat de vooruitgang der Westerse beschaving heeft beheerst is het prestatieprincipe. Dit realiteitsprincipe komt voort uit de Anankê, de schaarste, de 'Lebensnot'. Door de vooruitgang onder het prestatieprincipe heeft de beschaving een dergelijk niveau van produktiviteit bereikt, dat de hoeveelheid driftenergie die de maatschappij voor vervreemdende arbeid opeist drastisch zou kunnen worden verminderd. Het voortbestaan van de repressieve organisatie van de driften in een vervreemdend arbeidsbestel is niet meer nodig voor de Anankê, als wel voor de belangen die bij het voortbestaan van die strijd gebaat zijn — de belangen der overheersing. Prometheus, de cultuurheld van moeite, produktiviteit en vooruitgang door onderdrukking, is het archetype van het prestatieprincipe. Hierdoor wordt een rijk der noodzakelijkheid, der arbeid geschapen dat onvrij is omdat het menselijk bestaan hierin wordt bepaald door doeleinden en functies die niet tot dat bestaan zelf behoren en geen ruimte laten voor het vrije spel van menselijke vermogens en verlangens.

Tegenover Prometheus plaatst Marcuse de symbolen van een ander realiteitsprincipe: 'Orfeus en Narcissus'. Hij schrijft hierover: 'Zij zijn de cultuurhelden van de Westerse wereld geworden: hun beeld is dat van vreugde en vervulling; de stem die niet beveelt maar zingt; het gebaar dat aanbiedt en ontvangt; de daad die vrede is en het werk van verovering beëindigt; de bevrijding van de tijd, waardoor de mens zich met de goden kan verenigen en met de natuur.'

De Orfische en Narcistische Eros zijn tot het eind de ontkenning van de Prometheïsche repressieve orde. Orfeus en Narcissus verzoenen Eros en Thanatos, zij herinneren aan de ervaring van een wereld die niet beheerst maar bevrijd wil worden, aan het Nirwana-principe niet als dood maar als leven. Deze beelden scheppen

een orde zonder repressieve bijsmaak, een orde die door de vrije Eros wordt geschapen. Deze Eros schept een produktiviteit die zinnelijkheid, spel en zang is. De Orfische Eros verwijst naar het rijk van de *schoonheid* en *beschouwelijkheid*, naar de *esthetische dimensie*, waarin hun realiteitsprincipe ligt.

Deze werkelijkheid roept Baudelaire op in *L'invitation au voyage*: 'Là, tout n'est qu'ordre et beauté, Luxe, calme et volupté'.

De esthetische orde is de orde der 'Sinnelijkheid', zowel duidend op seksuele driftbevrediging als op cognitieve zintuiglijke waarneming en voorstelling, gewaarwording. Zintuigen zijn niet alleen en in de eerste plaats waarnemingsorganen. Hun kenfunctie is versmolten met hun begerende functie; ze zijn erogeen en worden beheerst door het lustprincipe. Marcuse stelt dat de esthetische idee van een zintuiglijke rede een uitbreiding veronderstelt van de neiging om genot te krijgen uit de zones van het lichaam tot duurzame en in omvang toenemende libidineuze relaties, ook werkrelaties. Deze tendens verschilt wezenlijk van de Freudiaanse sublimatie want het geestelijke wordt een direct doel van de Eros en blijft een libidineus doel. Er treedt geen verandering van energie of doel op. Hij beschouwt de juiste en ware orde van de Polis evenzeer als erotisch als de juiste en ware orde van de liefde. Het erotisch doel vereist een handhaving van het hele lichaam als subject-object van genot. Het vraagt om voortdurende verfijning van het organisme, om toename van de ontvankelijkheid en groei van de zintuiglijkheid. De niet-repressieve sublimatie is in de libidineuze werk-relaties gericht op het afschaffen van moeite, de overwinning van ziekte en verval, de schepping van weelde.

De Grote Weigering tegen de onnodige onderdrukking van het Prometheïsche realiteitsprincipe wordt mogelijk door de kracht van de *fantasie*. De fantasie, gevoed door de zintuiglijkheid, levert de maatstaven voor levenshoudingen, voor het handelen, voor historische mogelijkheden los van het prestatieprincipe. Hierdoor en hierdoor alleen is het protest tegen de repressieve orde mogelijk. Tegenover de bestaande orde heeft de fantasie altijd een bedreigend, on-redelijk en anarchistisch karakter.

'Erotische participatie' en Romantiek

Marcuse's these van de niet-repressieve zintuiglijke rede vertoont verwantschap met de antropologische structuur der 'participatie'. Bij Franciscus van Assisië, Goethe, de natuurfilosofen uit de Romantiek en in de 20e eeuw bij Scheler, zijn duidelijk sporen van een 'erotisch verbondenheidsgevoel met de omringende werkelijkheid' te onderkennen. De eerste grote culturele stroming die zich verzette tegen de oprukkende technocratie en industrialisatie, produkten van de Rede en het Prometheïsche realiteitsprincipe was de Romantiek. De Romantiek is als het ware de eerste vorm van 'tegencultuur' tegen de triomf van het rationalisme der Aufklärung.

In de plaats van de cultus van de Rede kwam de cultus van de fantasie, de emoties, het irrationele. De irrationalistische neiging der Romantici stelde hen in staat te zoeken naar de onderbewuste regionen van de geest. Schopenhauer beschouwde het bewuste deel van de mens als een dunne laag waaronder zich een wereld van niet-rationele prikkels bevond, de 'Wille'. Hier werden de latere dieptepsychologische theses voorbereid. Ook de Freudiaanse droominterpretaties werden door de Romantiek mogelijk. De achttiende-eeuwse rationalisten hadden weinig belangstelling voor de duistere wereld van de droom. De Romantici stonden hier vanuit hun belangstelling voor het irrationele anders tegenover.

In de verhalen van E. T. A. Hoffmann en de lyriek van Gérard de Nerval smelten droom en werkelijkheid op een huiveringwekkende en fascinerende wijze samen. 'Je ne sais comment expliquer que, dans mes idées, les événements terrestres pouvaient coïncider avec ceux du monde surnaturel, cela est plus facile à *sensir* qu'à évoquer clairement' schrijft Nerval in 'Aurélia', het verhaal van zijn tragische liefde, zijn 'descente aux enfers'. Gotthilf Heinrich Schubert, Duits natuurkundige en arts zou als voorloper van Freud op het hoogtepunt der Romantiek zijn 'Symbolik des Traumes' uitgeven. Schenk citeert een uitspraak van Charles Nodier waarin het provocerend irrationalisme van de Romantiek wordt samengevat: 'Dromen zijn het zoetste en misschien wel het waarste wat we in het leven tegenkomen'. In hun houding tegenover de natuur geven de Romantische dichters blijk van een 'erotische participatie'. Vooral in de natuurlyriek van William Wordsworth schept de dichterlijke fantasie een Orfische realiteit. Wordsworth spreekt tot bergen, tot bomen, zeeën, wolken, vogels, stenen, sterren als van mens tot mens. Het is geen dichterlijk beeld, maar een werkelijke conversatie. Wordsworths kennis is 'erotisch'. Hij observeert niet, hij luistert en converseert. Zijn imaginatief vermogen, zijn fantasie ontspringt aan de levendige natuur. Zijn ervaringen en zijn taal zijn doordrongen van sensualiteit: 'een vreugde die pijn doet', 'zoete gewaarwordingen in het bloed gevoeld', 'dronken verrukkingen', 'onuitsprekelijke gelukzaligheid'.

Roszak noemt Wordsworths erotiek pregenitaal, verspreid door al zijn zintuigen — vooral door zijn gezichtsvermogen en zijn gehoor. Zijn poëzie, aldus Roszak, vertelt van orgasmen van waarneming — een kinderlijke verrukking in het wereldontdekkende, wereldstrelende oog en oor.

In deze poëtische ervaring komen zij dicht bij wat Marcuse de 'niet-repressieve sublimatie' heeft genoemd. Wordsworths extasen van het gevoel waren reëel; evenals de natuurlijke wereld waardoor ze opgewekt worden. De empirische natuur wordt op liefhebbende wijze door de zintuigen omarmd, plotseling 'een nieuwe wereld', in feite de 'geestelijke wereld'. Roszak stelt: 'Op magische wijze wordt de natuur meer dan ze is . . . nee! ze wordt wat ze *werkelijk* is, maar zoals zelden gezien wordt.' En dan, zegt Wordsworth ons, gaan we op gracieuze wijze voorbij 'het licha-

melijk oog', 'het vleeselijk oor'. Maar 'voorbij' wordt alleen maar bereikt er 'doorheen'.

De geest is in het ding en moet, kan *alleen maar*, tastbaar daarin gekend worden.

Perspectieven

Na deze cultuurhistorische excursie gaan onze gedachten terug naar de hedendaagse psychiatrische centra. Centra die in tegenstelling tot het milieu te Pergamon worden gekenmerkt door hun 'gedeërotiseerd' karakter. De therapeutische milieus zijn in deze centra meestal van iedere vorm van 'erotische participatie' vervreemd: kazernebouw, massaliteit, uniformiteit, technocratie, bureaucratie. De meeste gangbare therapievormen blijven gevangen door een Prometheïsche realiteitsprincipe. Onze 'culturele therapieën' fungeren meestal slechts als zachte en zwakke lyrische contrapunten tegen de helse kakafonie van het arbeids-revaliderende lopende band werk. De medisch-bureaucratische liturgie verleent de Prometheïsche activiteitsdrang van therapeuten en andere medewerkers een legitiem cachet. Toch zou de Romantische betrokkenheid op het irrationele, het onbewuste, de droom, in de vorm van dieptepsychologie en psychoanalyse de psychiatrische praxis gunstig beïnvloeden. Via Freud werd ook de psychiatrische blik gevoeliger voor de herwaardering der lichamelijkheid, der seksualiteit en zinnelijkheid. Het primaat der seksualiteit leidde zelfs bij W. Reich tot een totale identificatie van menselijk geluk en orgasme, tot de therapeutische extravagancies van de 'bio-energetica'.

In feite werd in Reichs 'orgastisch universum' de erotiek gereduceerd tot de genitale seksualiteit, bleef de seksualiteit ergens in de ban van de prestatiedrang. Door het anarchistisch karakter van deze therapievormen werd echter ruimte geschapen voor een ander realiteitsprincipe. Het zijn de voorlopers van de heden ten dage in zwang zijnde irrationele therapieën die ook gaandeweg in de psychiatrische centra ingang vinden. De momenteel furore makende Gestalt-therapieën, non-verbale communicatievormen, groepstherapieën, therapeutische yoga's, contemplatie, herwaardering der lichamelijkheid, zintuiglijke bewustzijnstechnieken, drang naar mystieke en occulte ervaringen geven vorm aan een Orfisch realiteitsprincipe.

Ook de 'culturele therapieën' staan in het teken van dit principe. Naast het specifiek heilzaam effect op verschillende toestands- en ziektebeelden schrijft Van der Drift over de algemeen therapeutische tendensen van deze therapieën: 'activering, voorkoming van verveling, het openen van de wereld van spel en schoonheid, opwekken, kanaliseren, compensatie van energie, opening van interessevelden, bevordering van actieve vrijetijdsbesteding, gemeenschap bevorderende werking, toenemende diagnostische mogelijkheden, het appèl aan de uitings- en scheppingsbehoefte, het opwekken van lustgevoelens'. Met spel, dans en muziek, toneel,

beweging en beeldende kunsten, deden Orfeus en Narcissus hun intrede in de moderne psychiatrische inrichting. Jammer dat veel van deze therapieën te vaak beperkt dienen te blijven tot enkele therapie-uren. Door een vervreemdend ziekenhuismilieu en een dominerend Prometheïsch realiteitsprincipe kreeg een niet-repressief libidineus realiteitsprincipe uiteindelijk weinig kansen. Een 'erotische participatie' komt tot uiting in een 'genietend' participeren aan en met de omringende werkelijkheid. Bij veel patiënten, vooral bij patiënten lijdende aan het hospitalisatiesyndroom, is de 'genietingsstructuur' sterk geatrofieerd. Het hospitaalmilieu biedt meestal weinig mogelijkheden om geleidelijk de genietende 'erotische' betrokkenheid met de omringende werkelijkheid opnieuw te ontwikkelen. Wij hebben elders nader uitgewerkt op welke wijze een 'therapeutische leefgemeenschap' vorm kan geven aan de antropologische structuur der 'participatie'. Therapeutisch blijken de kleine, dagelijkse 'bij de hand liggende dingen' van grote 'erotiserende' betekenis. Waarschijnlijk liggen voor een libidineus realiteitsprincipe veel mogelijkheden in een meer authentiek menselijk woon- en vrijetijdsmilieu voor psychiatrische patiënten (cfr. Vakantie-ervaringen van Van Hest).

Een therapeutische gemeenschap kan zich nooit, zonder het risico te lopen volledig van de maatschappij te vervreemden, exclusief richten op een Orfisch realiteitsprincipe. Arbeidstherapie en arbeidsrevalidatie zullen onder druk van de maatschappij voorlopig wel door Prometheus gedomineerd blijven. Een groter evenwicht tussen beide realiteitsprincipes is echter noodzakelijk opdat de psychiatrische patiënt zich ook binnen de inrichting als mens vollediger zou kunnen ontplooiën.

Literatuur

- Drift, H. van der (1975), *Het wonen en zijn (therapeutische) waarde*, De Tijdstroom, Lochem.
- Drift, H. van der (1957), *Speltherapie, culturele therapie en bewegingstherapie*, Erven J. Bijleveld, Utrecht.
- Eynde, I. E. I. M. van (1976), Antropologisch denken en psychiatrie, *Tijdschrift v. Psychiatrie* 18, blz. 592.
- Hadjiamallos, D., *Cos, History and monuments*, Athens, s.d.
- Herzog-Hauser, G. (1952), *De Godsdienst der Grieken*, J. J. Romen en Zonen, Roermond, Maaseik.
- Hest, F. van (1975), Vakantie-ervaringen met psychiatrische patiënten, *Tijdschrift voor Psychiatrie*, pp. 343-344.
- Hest, F. van (1977), Eros en Cultuur. De herstellende kracht van een erotisch realiteitsprincipe, *Tijdschr. v. Psychiatrie* 19, blz. 176.
- Lindeboom, G. A. (1961), *Inleiding tot de geschiedenis der geneeskunde*, De Erven Bohn N.V., Haarlem.
- Marcuse, H. (1968), *Eros en Cultuur*, Utrecht, Erven J. Bijleveld.
- Özel, Gerson, J. (1972), *Pergame, Histoire, civilisation, archéologie*, Izmir.
- Roszak, T. (1974), *Het einde van niemandsland*, Meulenhoff, Amsterdam.
- Schenk, H. G. (1966), *The mind of the European Romantics*, Constable and Co. Ltd., London.
- Visser, E. (1946), *Het Hellenisme*, Servire, Den Haag.